

YAZIN ÇEVİRİSİ EĞİTİMİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

AHMET CEMAL

İstanbul Üniversitesi

I. Genelde Çeviri Eğitimi

Çeviri diye adlandırılan dillerarası iletişim biçiminin bir eğitim konusu olması, ancak yüzyılımızda, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Geçmiş tarih öncesine uzanan bir etkinliğin **sistemli eğitim** evresine böylesine geç varması, ilk anda şaşırtıcı gelebilir. Ancak bu durumu, belli bir gereksinim yoğunlaşmasıyla, mantık düzeyinde açıklayabilmek olasıdır. Çünkü sistemli bir eğitim uygulamasıyla **çevirmen yetiştirme** gereksinimi, türlü nedenlerle bir iletişim patlamasının yaşanmaya başladığı bir evrede, kendi kendilerini yetiştirmiş çevirmenlerin artık bu alandaki istemleri karşılayamamaları olgusundan kaynaklanmaktadır. I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından başlayan uluslararası örgütlenmeler, ondan sonraki büyük savaşın ardından da hem söz konusu örgütlenmelerdeki yoğunlaşmalar, hem de kitle iletişim araçlarının baş döndürücü ilerlemelerle dünyayı bir ağ gibi sarması, bunlara koşut olarak bilim ve teknik alanlarındaki gelişmelerin en kısa zamanda değişik dillerde anlatılması gereksinimi, iletişimi yeni kapsamında gerçekleştirebilecek eğitilmiş çevirmenlerin sistemli biçimde yetiştirilmesini, neredeyse ansızın zorunlu kılmıştır. Üniversite düzeyinde çeviri eğitimi kurumlarının özellikle II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda ortaya çıkması, bu durumun doğal sonucudur. Bir başka doğal sonuç ise, söz konusu eğitimin ağırlıklı olarak uzmanlık dilleri ve eşzamanlı çeviri, başka deyişle konferans çevirmenliği (simultane çeviri) alanlarında başlamış olmasıdır. Çok çeşitli uzmanlık alanlarında (tıp, fizik, kimya, hukuk, iktisat, işletme, bilgisayar v.b.) yayınların ve bilimsel araştırma sonuçlarının en kısa zamanda değişik dillere aktarılması gereksinimiyle, sayıları yıldan yıla çığ gibi artan uluslararası toplantılarda ortaya çıkan konferans çevirmenliği gereksinimi, başlayan sistemli çeviri eğitiminin ağırlık noktasının bu alanlara kaydırılmasını zorunlu kılmıştır.

II. Çeviri Eğitimi ve Yazın Çevirisi

Yukarda çizilen tablo içerisinde, yazın (edebiyat) metinleri üzerindeki çeviri eğitimi çalışmaları, günümüze kadar ağırlıklı olarak bir araç işlevini görmüş ya da tamamlayıcı nitelikte bir dal olma özelliğini korumuştur. Gerek batıdaki çeviri eğitimi kurumlarında (çeviri ya da çeviribilim enstitüleriyle yüksekokulları), gerekse Türkiye'de, çok ağırlıklı olarak batının aynı alanda çalışan kurumlarını model almış çeviri eğitim kurumlarında, çeşitli uzmanlık dillerinde ve konferans çevirmenliği alanında eleman yetiştirilmesi, birincil amaçtır. Filolojilerin öğretim programlarında yer alan çeviri dersleri ise, daha çok araç niteliğini taşımakta, başka deyişle belli bir dilin daha iyi öğrenilmesi için kullanılmaktadır. Bu koşullar altında, yazın çevirisinin uzmanlık dilleri alanındaki çeviri eğitiminin tersine, bağımsız bir eğitimin konusunu oluşturmadığı, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Gerek ülkemizdeki, gerekse batıdaki doğrudan çeviri eğitimi edinmiş kurumların programları, bugünkü konumlarıyla, yazın çevirisinin bağımsız eğitim konusu olabilmesine elverişli değildir. Özellikle batı ülkelerinde, yazın çevirisine ilişkin olarak kuramsal düzeyde yazılı kaynak bulunmasına karşın, bu alanda bağımsız bir eğitimin bulunmaması, batı ülkelerinin kendi koşullarıyla açıklanabilir. Buna karşılık Türkiye'deki çeviri eğitimi kurumları bakımından aynı çözümün; başka deyişle yazın çevirisi eğitimine bağımsız yer vermeyişinin gereksinimlerin farklılığı nedeniyle aynı ölçüde geçerliği, kanımca çok tartışmalıdır.

III. Yazın Çevirisi Eğitimine Gereksinim Açısından Türkiye'nin Özel Koşulları

Belli bir eğitimin ağırlık noktalarını yönlendirmesi ve belirlemesi gereken en önemli etken, o eğitimin verildiği yerin kendi özgün koşullarıdır; başka deyişle, o yerde kendini göstermiş olan gereksinimlerdir. Bu bağlamda örneğin yabancı ülkelerden, farklı eğitim sistemlerinden alınma modellerin bütün ayrıntılarına sadık kalınması, önem taşımadığı gibi, genelde sağlıklı bir tutum da değildir. Kanımca, ülkemizde doğrudan çeviri eğitimi veren kurumların oluşma evresinde, batıya ait modeller üzerinde durulurken, bu nokta gözden kaçırılmış, bağımsız nitelikte bir yazın çevirisi eğitimine ülkemizde de gereksinim bulunmadığı ya da olsa bile, böyle bir çözümün varolan gereksinimi zaten karşılayamayacağı varsayılmıştır. Bugün Türkiye'de doğrudan çeviri eğitimi veren kurumlarda uzmanlık dillerinden yapılacak çevirilere ağırlık verilmesinin, kendi bağlamı içerisinde ne ölçüde başarı kazanabildiği ve gerçek anlamda uzmanlaşmayı ne ölçüde sağlayabildiği, ayrı bir inceleme konusudur. Ancak, Türkiye'de yazın çevirisi eğitimine varolan kurumların programlarında bağımsız yer verilmemesi, varlığını şiddetle duyumsatan bir gereksinimin görmezlikten gelinmesi ya da önemsenmemesi sonucunda ortaya çıkmış bir tutumdur. Bu noktada batıdaki modellere sadık kalmak ise, Türkiye açısından, bir modelin, uygulanma koşulları bulunmaksızın uygulanmasıyla eşanlamlıdır. Batıdaki durumla yapılacak yüzeysel bir karşılaştırma bile, yazın çevirisi ve çevirmenleri bakımından Türkiye'nin farklılıklarını sergilemek için yeterlidir:

1. Günümüzün okur yetiştirilmede ilerlemiş batı ülkelerinde bulunan yayınevlerinin yazın çevirmeni gereksinimleri, bireylere daha ortaöğretimden başlayarak kazandırılan birikim ve genel kültürel ortamın zenginliği nedeniyle, Türkiye'ye oranla çok daha rahat karşılanabilmektedir. Başka deyişle, söz konusu ülkelerde, bireylerin kendi anadillerini doğru dürüst bilmeden, kendi yazınlarının geleneğiyle doğru dürüst tanışmadan ortaöğrenim evresini kapatmaları söz konusu olmadığından, içinde yaşanan genel kültürel ortam da bireyi düşünmeye ve kendine birikimi edinmeye itebilecek koşulları taşıdığından, yazın çevirisi alanında çalışmak isteyenler, bu alana gerekli önkoşulların çoğuna zaten sahip ya da en azından hangi önkoşulların gerektiğinin bilincinde olarak adım atarlar. Bu türden ortamlarda yazın çevirisi alanında başarıya ulaşmanın tek koşulu olarak, geriye yetenek ve deneyim sahibi olmak kalır.

2. Bugün ülkemizde, yazın çevirisi alanında, usta çevirmenlerin sayısının gittikçe azalmasının, "sahnedeki çekilenlerin" yerine yenilerinin yetişmemesinin ya da yetişenlerin gereksinimi karşılamaktan çok uzak bir sayıda olmasının nedeni, yukarıda batı ülkeleri açısından varlığını sergilediğimiz koşulların tersine işleridir. Bugün yayınevlerimiz, birincil olarak yabancı dilleri değil, fakat Türkçeyi iyi bilmeyen, çoğunlukla kendi anadilinin kullanım biçimlerine ve biçem (üslup) farklılıklarına yabancı, çevirmek istediği yazarın ve onun içinden geldiği kültürel ortamın özellikleri konusunda bilgileri son derece yetersiz, teknik açıdan da örneğin daha sözlük kullanmasını, kaç çeşit sözlük bulunduğunu ve bunların ne zaman kullanılması gerektiğini doğru dürüst bilmeyen çevirmen adaylarıyla karşı karşıyadır. Sayılan bütün bu eksiklikler yapılan çevirilere yansdığında, ortaya en iyi niyetli yayınevlerinin redaktörlerince bile "yayınlanabilir" konuma getirilmesi olanaksız çeviri ürünleri çıkmaktadır.

3. Bu koşullar altında ve bu koşulların egemen olduğu bir ortamda, yazın çevirmenlerinin yeterli sayıda olmak üzere kendiliklerinden yetişmelerinin beklenebileceği, ortadadır. Bu konuda, yazın çevirmeni açısından varlığı kesinlikle gerekli olan yetenek öğesinin gücü de kendisinden bütün bu eksikliklerin giderilmesinin bekleneceği ölçüde abartılmamalıdır. Yetenek, varolmayan bilginin ve birikimin yerine kendini koyarak yaratmayı gerçekleştiren bir sihirli değnek olmayıp, varlığı kesinlikle gerekli koşulların en yetkin düzeyde değerlendirilmesini sağlayan bir öğedir.

4. Bütün bu yetersizlikler göz önünde tutulduğunda, yazın çevirisi eğitiminin bağımsız bir eğitim konusu niteliğiyle ülkemizdeki çeviri eğitimi kurumlarının programında yer alması, doğrudan ülkemizdeki gereksinimden kaynaklanma bir zorunluluktur. Salt eğitimle yazın çevirmeni yetiştirilemeyeceği, eğitimin hiçbir zaman yeteneğin yerini tutamayacağı gibi düşünceler, aşağıda gösterilmeye çalışılacağı gibi, kanımca böyle bir eğitimi gereksiz kılabilecek gerekçeler değerildir..

IV. Kendi Amacı Bağlamında Yazın Çevirisi Eğitimi

Yalnızca eğitimin, bu eğitim kendi içersinde bir bütün oluşturan, bağımsız bir nitelik taşısa bile, yeteneğin de varlığını kesinlikle koşul kılan yazın çevirmenliği alanında işe yaramayacağı, başka deyişle, yalnızca bağımsız bir eğitimin yardımıyla yazın çevirmenlerinin yetiştirilemeyeceği, bugün hem batıda, hem de ülkemizde, çoğu kez böyle bir eğitimin gereksizliği bağlamında savunulan bir görüştür. Kendi başına ele alındığında, bu düşüncenin doğruluğu tartışmasızdır. Yalnızca eğitim yoluyla yazar ve şair yetiştirilemeyeceği gibi, yazın çevirmeni de yetiştirilemez. Çünkü, temaları kendine özgü bir biçimin kalıbına döken yazar ve şair gibi, yazın çevirmeninin de belli bir yazınsal kişiliğin taşıyıcısı olması, önkoşuldur. Bu koşuldan yoksun bir çevirmenin oluşturacağı çeviri metinler, belki amaç-dil açısından belli bir düzeyi tutturur, ama hiçbir yazınsal özellik taşımayan ve yansıtmayan metinler olacaktır. Durum böyle olmakla birlikte, bu düşünceyi bağımsız bir yazın çevirisi eğitiminin gereksizliğine gerekçe göstermek, sanat eğitimi vermekte olan bütün kurumların ve örneğin konservatuarların varlık gerekçelerini yadsımakla eşanlamlıdır. Çünkü bu kurumların da birincil amacı, eğitim verdikleri dalların bütün öğrencilerini, sonradan kendi alanlarında kesinlikle sivrilecek ustalar olarak yetiştirmek olmayıp, yalnızca - bir yetenek sınavı sonucu seçilen - belli adaylara, olası ustalık yeteneklerini geliştirmelerini ve doruğa vardurmalarını sağlayacak donanımı kazandırmaktır. İşte bunu, harcanmaya değmeyecek bir çaba saymak, belli donanımı elde ettikleri takdirde sonradan alanlarında ustalık düzeyine erişebilecek olanların elinden bu fırsatı almaktan başka bir şey değildir. Bağımsız nitelikte bir yazın çevirisi eğitimi için de söz konusu olan durum, budur. Böyle bir eğitime kabul edilenlerin tümü, sonunda usta birer yazın çevirmeni olmayacaktır; fakat söz konusu eğitim, kendilerini bu dala aday görenlere fırsat tanıyacaktır. Belli bir alanda yetenekli olanların tümünün de sonuçta kendiliklerinden yetişmeleri beklenemeyeceğinden, böyle bir eğitim sonucu ortaya çıkabilecek usta çevirmenlerin sayısı, orta ve uzun vadede hiç kuşkusuz bugünkü yetersiz düzeyin ötesinde olacaktır. Bugün ülkemizde çeviri eğitimi veren kurumlarda yazın çevirisi, gerekli bütün donanımlarıyla birlikte olması gereken bağımsızlıkta bir eğitim dalı niteliğini taşımadığından, kendilerini yazın çevirisi alanında sistemli bir hazırlıkla eğitmek isteyenler için kapılar kapalıdır. Bu bağlamda özellikle ayrı bir yetenek sınavı da bulunmadığından, yeteneğe ilişkin bir ölçüt şimdilik söz konusu değildir.

V. Olası Bir Bağımsız Yazın Çevirisi Eğitiminin Temel İlkeleri

1. *Eğitimin Bağımsızlığı*: Yukarda çerçevesini çizmeye çalıştığımız nitelikte bir yazın çevirisi eğitimi, kendi alt birimleriyle birlikte, ancak bağımsız bir programla gerçekleştirilebilecek kadar kapsamlıdır. Başka deyişle, yazın çevirisi adı altında, uzmanlık dilleri çevirilerine ağırlık veren kurumların programlarını konacak dersler, içerik bakımından denli yazın çevirmeni yetiştirme amacına yönelik olursa olsun, bu alanda uzmanlaşma açısından yeterli olamayacaktır. Ayrıca, salt yazın çevirmenliği alanında uzmanlaşmak isteyen adaylar için de, yazın çevirisinin, bu

alanda uzmanlaşmayı sağlama amacıyla doğrudan ilintisi bulunmayan (örneğin hukuk, iktisat, tıp vb. gibi uzmanlık çevirisi dersleri) dallarla aynı zorunlu eğitim programında yer alması, çekicilik taşımayacaktır.

2. *Eğitime Yetenek Sınavıyla Giriş*: Yukarda sayılan nedenlerle, kanımızca yazın çevirisi eğitimi, doğrudan çeviri eğitimi veren kurumlarda örneğin ilk iki yılın sonunda seçilecek bir bölüm niteliğini taşımaları ve ilk iki yılın sonunda bu bölüme ayrılmak isteyenler, tıpkı sanat eğitimi veren kurumlarda ve konservatuarlarda olduğu gibi, bir yetenek sınavından geçirilmelidir. Bu yetenek sınavı, iyi düzenlendiği takdirde, adayların biraz yukarda sözünü etmiş olduğumuz yazınsal kimliği taşıyıp taşımadıkları konusunda ipuçları verebilecektir.

3. *Uzmanlaşmayı Sağlayacak Derstlerin Seçimi*: Bu sınavı izleyecek iki yıllık eğitimin programında, kuramsal ve uygulama düzeyinde çeviri derslerinin yanı sıra, yazın çevirisinin özgün nitelikleri göz önünde tutularak hazırlanacak bir eğitim programının uygulanması gerekir. Bu programda, yazın çevirmenine kendisi için gerekli kültürel birikimi ve altyapıyı kazandırma, çeviri uygulamasına doğrudan geçtiğinde gereksinimlerini karşılayabileceği yolları gösterme gibi amaçlar öngörölmelidir. Bu bağlamda, karşılaştırmalı çağdaş edebiyat tarihi, genel kültür tarihi, dünya yazınının başyapıtlarının etkinlikleri açısından çeviri tarihi, kaynak-dilde biçem çalışmaları, amaç-dilde karşılaştırmalı biçem çalışmaları, yer alması düşünölebilecek çalışma alanlarıdır. Eğitim, elbet usta yazın çevirmenliğinin tek kaynağı değildir ve "resmi" eğitim dışında yetişmiş nice büyük sanatçı gibi, yazın çevirisi alanında da büyük ustalar, bundan sonra da "resmi" eğitim almaksızın ortaya çıkabileceklerdir. Gelgelelim az çok "rastlantısal" diye nitelendirilebilecek bu durumla yetinmemek ve her alanda bilimsel yaklaşımların giderek yoğunlaştığı bir dünyada yaşadığımızı göz önünde bulundurarak, ölkemizin özgün koşullarına ve istemlerine uygun bir yazın çevirisi eğitimini başlatmak, gelecek açısından ancak yarar sağlayabilir.